

ГЕНЕЗИС КОРПОРАТИВНОГО ПРАВА ФРАНЦІЇ¹

GENESIS OF FRENCH CORPORATE LAW

Ковалишин О.Р., к.ю.н.,

старший науковий співробітник відділу правового забезпечення ринкової економіки

Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва
імені академіка Ф.Г. Бурчака Національної академії правових наук України

В статті аналізуються історико-правові аспекти розвитку корпоративного права Франції кін. XVII ст. і до сьогодні. Особливу увагу приділяється періоду початку XVIII ст. та кін. XX ст., для яких характерні особливо динамічні зміни, що визначили риси сучасного корпоративного права Франції.

Акцентується увага на тому, що швидкі темпи індустріалізації економіки Франції обумовлювали необхідність пошуку та залучення великих обсягів капіталу. У зв'язку з цим кількість командитно-акціонерних товариств (напротипагу акціонерним товариствам, які засновувалися методом октроювання) в першій пол. XIX ст. зростала швидкими темпами, що в історії отримало назву «командитної лихоманки».

Підкреслюється, що запровадження однієї із найбільш популярних на сьогодні правових форм – товариства з обмеженою відповідальністю (*société à responsabilité limitée*, SARL) було відповіддю на загальноєвропейську тенденцію появи комерційної форми для малого та середнього підприємництва з обмеженою відповідальністю слідом за Німеччиною (*Gesellschaft mit beschränkter Haftung, GmbH*, 1892) та Великобританією (*private company*, 1907). Відзначається, що поява простого акціонерного товариства (*société par actions simplifiée*, SAS) обумовлено глобальною тенденцією *race to the bottom*.

В статті аналізується сучасна система комерційних товариств Франції; наводяться статистичні дані стосовно загального співвідношення окремих видів комерційних товариств та їх роль в економіці Франції.

Автор робить висновок про те, що сформована система комерційних товариств Франції становить собою симбіоз чотирьох класичних форм товариств (повне товариство (*société en nom collectif*, SNC), командитне товариство (*société en commandite simple*, SCS), товариство з обмеженою відповідальністю (*société à responsabilité limitée*, SARL), акціонерне товариство (*société anonyme*, SA)), а також особливих, які вперше виникли саме у французькій системі корпоративного права, правових форм, таких як командитно-акціонерне товариство (*société en commandite par actions*, SCA), просте акціонерне товариство (*société par actions simplifiée*, SAS). Дуалізм приватного права підтвердив свою життєздатність і продовжує бути визначальним фактором подальшого розвитку корпоративного права Франції.

Ключові слова: корпоративне право, господарське право, право Франції, товариство осіб, товариство капіталу, генезис права, правове запозичення.

There are analyzed the historical and legal aspects of the development of corporate law in France since the 17th century and until nowadays. Special attention is paid to the period of the beginning of the 18th century and 20th century, which are characterized by particularly dynamic changes that determined the features of modern corporate law in France.

Attention is focused on the fact that the rapid pace of industrialization of the French economy determined the need to find and attract large amounts of capital. In this regard, the number of limited partnerships on stocks (as opposed to joint-stock companies that were established by the method of octroi) in the first half XIX century grew at a rapid pace, which in history received the name "limited partnership fever".

It is emphasized that the introduction of one of the most popular legal forms today - a limited liability company (*société à responsabilité limitée*, SARL) was a response to the pan-European trend of the emergence of a commercial form for small and medium-sized enterprises with limited liability after Germany (*Gesellschaft mit beschränkter Haftung, GmbH*, 1892) and Great Britain (*private company*, 1907).

It is noted that the emergence of a simple joint-stock company (*société par actions simplifiée*, SAS) is due to the global trend of "race to the bottom."

The article analyzes the modern system of commercial companies in France; statistical data are provided regarding the general ratio of certain types of commercial companies and their role in the French economy.

The author concludes that the formed system of commercial companies in France is a symbiosis of four classical forms of companies (full partnership (*société en nom collectif*, SNC), limited partnership (*société en commandite simple*, SCS), limited liability company (*société à responsabilité limitée*, SARL), joint-stock company (*société anonyme*, SA)), as well as special legal forms that first appeared in the French system of corporate law, such as limited partnership on stocks (*société en commandite par actions*, SCA), simple joint-stock company (*société par actions simplifiée*, SAS). The dualism of private law has confirmed its viability and continues to be a determining factor in the further development of French corporate law.

Key words: corporate law, economic law, French law, partnership, company, genesis of law, legal borrowing.

Корпоративне право України є однією із найбільш динамічних галузей права, на розвиток якої впливає як вектор української правової науки так і зовнішні чинники, передовсім вплив іноземних інвесторів. В Концепції оновлення Цивільного кодексу України зазначається, що серед чинників майбутнього реформування приватного та корпоративного права між іншого має бути враховано значний розвиток ринкового законодавства в країні; сучасний досвід рекодифікації цивільних кодексів Франції та Німеччини – «бастіонів» приватного права; законодавчий приклад нових членів ЄС – колишніх країн «соціалістичного табору» [1, с. 5].

Зважаючи на вище зазначене важливо взяти до уваги досвід правотворення у сфері корпоративного права Франції, проаналізувати систему комерційних товариств, яка склалася в цій державі-члені ЄС станом на сьогодні.

Окремі аспекти даного питання досліджували такі вчені як П. Зданіковський, А. Вікарі, А. Шаль, А. Гольдштайн, Л. Гросклауде та інші. Однак комплексного аналізу історичного розвитку корпоративного права Франції не проводилося.

Тому мета дослідження полягає в тому, щоб проаналізувати історико-правові аспекти правового регулювання комерційних товариств Франції.

Окремі елементи правового регулювання комерційних суб'єктів господарювання з'явилися ще в Ордонансі Кольбера 1673 р. Однак в ньому містилися лише загальні положення стосовно існуючих на той час партнерств. Акціонерні товариства були за межами фокусу його правового регулювання. Існуючі на той час акціонерні товариства засновувалися шляхом октроювання (франц. *octroyer* – дарувати, жалувати, від лат. *auctor* – поручитель, гарант), типовим для

¹ This project has received funding through the MSCA4Ukraine project, which is funded by the European Union

всіх тогочасних європейських держав способом утворення акціонерних товариств. Революція 1791 р. фактично скасувала залежність акціонерного капіталу від волі монарха, що зумовило швидке зростання їх кількості, значна частина яких однак внаслідок спекуляцій та зловживань швидко збанкрутували. У зв'язку з цим у 1793 р. ліберальні засади заснування акціонерних товариств були скасовані.

Цивільний кодекс Франції 1804 року (відомий як Кодекс Наполеона) і Торгівельний кодекс 1807 року систематизували корпоративне право Франції та одночасно були першими серед країн романо-германської правової сім'ї кодифікованими актами, які системно регулювали правовий статус комерційних товариств.

Цивільний кодекс Наполеона закріплював загальні положення про юридичну особу, а Комерційний кодекс (ст. ст. 18–64) визначив загальні засади повного товариства (*société en nom collectif* (SNC), командитного товариства (*société en commandite*, SC) та акціонерного товариства (*société anonyme* (SA)). Вперше акціонерна форма підприємницької діяльності була врегульована на рівні кодифікованого акту. Поряд з тим КК Франції містив лише загальні положення про акціонерні товариства. Структура та специфіка корпоративного управління кожного з них і надалі врегульовувалися актами уряду (октроювання), таким чином і надалі зберігаючи державний контроль за акціонерною формою. У зв'язку з цим набуває популярності його візаві – командитно-акціонерне товариство (*société en commandite par actions*), стосовно якого не було обмежень пов'язаних з необхідністю отримання окремого дозволу від уряду для започаткування підприємницької діяльності. Швидкі темпи індустріалізації економіки Франції обумовлювали необхідність пошуку та залучення великих обсягів капіталу. У зв'язку з цим кількість командитно-акціонерних товариств в першій пол. XIX ст. зростала швидкими темпами, що в історії отримало назву «командитної лихоманки» (*fièvre de commandite*) [2, с. 564], доки зрештою в 1856 р. було внесено ряд законодавчих змін, якими суттєво була обмежена свобода реєстрації командитно-акціонерних товариств.

Подальші зміни в акціонерному праві Франції були обумовлені уже не так зростаючою індустріалізацією як конкуренцією з іноземними акціонерними товариствами. Річ у тому, щоб залучити іноземний капітал, у 1857 р. принцип октроювання був початково скасований безпосередньо у Франції, але стосовно тільки іноземних акціонерних товариств А в 1862р. в британському праві принцип октроювання був скасований для всіх без виключення компаній. З урахуванням цих тенденцій правило стосовно отримання спеціального рішення глави держави було відмінено спочатку стосовно малих акціонерних товариств (1863 р.), а згодом для всіх без виключення АТ (1867р.).

Зміни 1902–1903 р. стосувалися розширення типів акцій, шляхом уможливлення реєстрації привілейованих та багатоголосих акцій (акцій з кратною кількістю голосів).

Наступний етап розвитку французького корпоративного права обумовлений запровадженням в 1925 р. абсолютно нової, але однієї із найбільш популярних на сьогодні правових форм – товариства з обмеженою відповідальністю (*société à responsabilité limitée*, SARL) – і знову таки як відповідь на загальноєвропейську тенденцію слідом за Німеччиною (*Gesellschaft mit beschränkter Haftung*, GmbH, 1892) та Великобританією (*private company*, 1907).

Період Великої економічної депресії (1929–1939 pp.) зумовив внесення ряду законодавчих змін, що деякою мірою обмежили свободу визначення корпоративних правовідносин між акціонерами. Таким чином, протягом 30-х років XX ст. акції з кратною кількістю голосів були скасовані, посилено відповідальність посадових осіб органів корпоративного управління, закріплено статус аудиторів [3, с. 732].

У 1966р. прийнято закон, яким кодифіковано положення про товариства капіталу, однак загалом корпоративне право не зазнало вагомих змін.

Значно суттєвіші зміни відбулися в 90-х роках XX ст. Вперше запроваджена спрощена форма акціонерного товариства на підставі внесених змін 1994 року [4], відома як просте акціонерне товариство (*Société par Actions Simplifiée* (SAS)), та на сьогодні регулюється статтями L. 227-1 до L. 227-20 Французького комерційного кодексу (*Code de commerce*) [5, с. 173]. Як окремий різновид виділяється SAS з одним акціонером – *société par actions simplifiée unipersonnelle* (SASU).

Впровадження відповідної організаційно-правової форми було обумовлено необхідністю запропонувати більш гнучкі умови для ведення бізнесу, оскільки значна частина підприємств з іноземним капіталом обирали сусідні юрисдикції Великобританії, Нідерландів. До прикладу, материнська компанія аерокосмічного гіганта Airbus (на той час EADS, сьогодні Airbus Group – прим. автора) обрала форму *Naamloze Vennootschap* з місцезнаходженням в Нідерландах. Оскільки первинно нова правова форма проектувалась для задоволення інтересів великих транснаціональних груп, то й мінімальний статутний капітал був відповідним – 1,5 млн. французьких франків (230 000 євро).

У 1999 р. було прийнято рішення у справі Centros, яке суттєво вплинуло на подальший розвиток корпоративного права Франції в сторону послаблення вимог до засновників та статутного капіталу.

Centros Ltd, компанія з імпорту та експорту вина, яка зареєстрована у Сполученому Королівстві, подала заявку на реєстрацію представництва в Данії, де вона здійснювала безпосередню підприємницьку діяльність. Реєструючий орган Данії відмовив на тій підставі, що компанія намагалася обійти вимогу країни щодо формування нею мінімального статутного капіталу. Данія обґрунтувала застосування правила про мінімальний статутний капітал як спосіб захисту кредиторів та запобігання шахрайській неплатоспроможності. Компанія Centros Ltd стверджувала, що вона має право бути визнаною в Данії відповідно до положень про свободу заснування в Договорі про ЄС (статті 52, 56 та 58). Суд Данії передав це питання до Європейського суду справедливості, який постановив, що відмова данської влади визнати компанію суперечить статтям 52, 56 та 58 Договору про ЄС та є неправомірною¹. Відмова не може бути виправданою метою захисту кредиторів від ризиків шахрайства через банкрутство недобросовісних компаній із заниженою капіталізацією. Суд зазначив, що національні органи влади могли б уживати інших обмежувальних заходів, таких як надання кредиторам можливості отримати необхідні гарантії, заходи, що запобігають або штрафують за шахрайство, за необхідності у співпраці з іншою державою-членом [6].

Аби конкурувати із правовими формами сусідніх держав-членів ЄС у 2003 р. було практично нівельовано потребу у формуванні статутного капіталу для ТОВ, залишивши його обсяг на розсуд засновників.

А зміни в корпоративному праві Франції 1999 р. [7] і 2008 р. зробили більш адаптивною підприємницьку форму простого АТ. На підставі закону 1999 р. закріплено можливість реєстрації у формі простого АТ підприємницької діяльності малого та середнього бізнесу, а відповідно до Закону 2008 р. мінімальний статутний капітал закріплено на рівні 1 євро, та дозволено створення товариства з одним засновником.

¹ У своєму першому рішенні *Daily-Mail, 1989* стосовно права компанії здійснювати діяльність в іншій країні-члені ЄС, Європейський суд справедливості притримувався зовсім іншої думки. Суд у справі *Daily-Mail* постановив, що право на заснування не включає право компанії, зареєстрованої відповідно до законодавства держави-члена, можливості переміщення її місця діяльності до іншої держави члена. Суд також постановив, що проблема переміщення компанії з однієї держави-члена в іншу має бути вирішена майбутнім законодавством або конвенціями.

В 2000 р. було прийнято діючий по сьогодні Комерційний кодекс Франції, який сумарно налічує в собі 9 книг, що об'єднують майже 1976 статей. Ці статті розподілені за титулами і главами відповідно до предмету правового регулювання того чи іншого виду суспільних відносин, які виникають в комерційній діяльності і які регулюються Комерційним кодексом Франції.

Друга книга «Про комерційні товариства» присвячена комерційним юридичним особам. В книзі надається загальна характеристика комерційним юридичним особам. Розглядаються відповідні організаційно-правові форми, поширеними серед яких є повне товариство, прості командитні товариства, товариства з обмеженою відповідальністю, акціонерні організації (акціонерне товариство, акціонерне командитне товариство та спрощене акціонерне товариство).

Окремий розділ другої книги Комерційного кодексу Франції присвячений питанню кримінальної відповідальності за порушення регламенту корпоративного управління комерційного товариства. Загалом розділ містить в собі понад тридцять складів злочинів в сфері комерційної діяльності товариств, відповідальність за вчинення яких покладається не тільки безпосередньо на керівника, але й на інших посадових осіб, зокрема головного бухгалтера [8, с. 92].

Таким чином, сформована в середині 16 століття правова традиція окремого правового регулювання відносин комерційного характеру, що обумовлено характером суспільно-економічної формації того часу зберегла свої риси й на сучасному етапі розвитку корпоративного права Франції.

Комерційним кодексом визначено наступну систему комерційних товариств: повне товариство (*société en nom collectif, SNC*), командитне товариство (*société en commandite simple, SCS*), товариство з обмеженою відповідальністю (*société à responsabilité limitée, SARL*), акціонерне товариство (*société anonyme, SA*), командитно-акціонерне товариство (*société en commandite par actions, SCA*), просте акціонерне товариство (*société par actions simplifiée, SAS*).

Останні зміни в корпоративному праві Франції обумовлені загальносвітовою тенденцією лібералізації ведення підприємницької діяльності, скасування іноді архаїстичних норм корпоративного права. Так, наприклад, вимога щодо наявності не менше 7 засновників в АТ була замінена мінімальною кількістю в два акціонери для звичайних акціонерних товариств, але все ж залишається

чинною для тих АТ, які перебувають в лістингу. І безумовно основним чинником, який обумовлює динаміку змін сучасного корпоративного права Франції, є право ЄС.

У 2019 р. понад 65% новостворених юридичних осіб зареєструвались як просте АТ (*SAS*); ТОВ (*SARL*) близько 30%, і лише 2% у формі акціонерного товариства (*SA*) [9, с. 52], таким чином випередивши за кількісним показником ТОВ, яка в абсолютній більшості держав займає лідируюче становище. Станом на сьогодні в середньому близько 1/3 новостворених товариств капіталу у Франції реєструються у формі простого АТ.

В структурі акціонерного капіталу серед 120 компаній (не включаючи компанії фінансового сектору), які входили до індексу *Societ des Bourses Francaises*, п'ять найбільших акціонерів в середньому володіють часткою 48,2% статутного капіталу [10, с. 34]. Згідно іншими даними серед 416 найбільших підприємств Франції фінансові інституції, такі як банки страхові компанії, взаємні фонди, володіють частками приблизно 20–37% в компаніях, що входять до лістингу. Окремою групою стейкхолдерів у Франції є сім'ї, членам яких в сукупності належить 34% лістингових компаній. Значна роль великих сімей є фактично невід'ємною особливістю структури акціонерного капіталу французьких компаній. Ще в 1930-х роках прем'єр міністр Едуард Деладьє критично зауважував, що дві сотні родин ("*grandes familles*") контролюють практично увесь бізнес в республіці та мас-медіа. І хоча політичну заяву прем'єр-міністра було з часом науково заперечено (Андерсон 1965), однак більшість науковців сходиться на тому, що окремі родини відіграють значну роль в структурі капіталу найбільших компаній. З точки зору участі іноземців в статутному капіталі найбільших підприємств, то їх частка коливається приблизно на рівні 20% [11, с. 475]. Стосовно товариств з обмеженою відповідальністю, то їх кількість налічує понад 1,4 млн. осіб [9, с. 57].

Таким чином, сформована система комерційних товариств Франції становить собою симбіоз чотирьох класичних форм товариств (повне товариство (*SNC*), командитне товариство (*SCS*), ТОВ (*SARL*) та АТ (*SA*)) а також особливих, які вперше виникли саме у французькій системі корпоративного права, правових форм, таких як командитно-акціонерне товариство (*SCA*), просте акціонерне товариство (*SAS*).

Дуалізм приватного права підтвердив свою життєздатність і продовжує бути визначальним фактором подальшого розвитку корпоративного права Франції.

ЛІТЕРАТУРА

1. Концепція оновлення Цивільного кодексу України. Київ: Видавничий дім "АртЕк", 2020. 128 с.
2. Antonio Padoa-Schioppa, A History of Law in Europe: From the Early Middle Ages to the Twentieth Century, 564 p.
3. Vicari Andrea, Schall Alexander, Company Laws of the EU, München, 2020, 1620 p.
4. Loi n° 94-1 du 3 janvier 1994.
5. Michał Przychođa, Francuska spółka akcyjna uproszczona SAS, Przegląd Prawa Handlowego, 2, 2017.
6. Sebastian Mock, Harmonization, Regulation and Legislative Competition in European Corporate Law, German Law Journal, 2002. URL: <http://www.germanlawjournal.com/index.php?pageID=11&artID=216>
7. Loi n° 99-587 du 12 juillet 1999.
8. Коструба А.В. Дуалізм приватного права Франції: в пошуках компромісу. Проблеми цивільного права та процесу, 2018. С. 89–94.
9. Grosclaude L. (2020). The French «Société Par Actions Simplifiée - SAS», All Purpose Vehicle! Central European Journal of Comparative Law, 1(2), p. 49–57.
10. Fanto James A. The Role of Corporate Law in French Corporate Governance, Cornell International Law Journal, 1998. Vol. 31, Issue 1, Article 2. P. 31–87.
11. Andrea Goldstein, Privatizations and Corporate Governance in France, 48 BNL Q. REv. 1996, 475 p.